

Camil Petrescu inedit

Natura structurală a spațiului și timpului

Reprezentarea intuitivă, declarată imposibilă de matematicieni, a relativității spațiului și timpului am avut-o într-o experiență pe care, pentru mine însumi, am numit-o experiența de la 9 iulie 1916 și este la baza întregii mele gândiri structurate despre lume.

Relativitatea structurală a timpului

Un ceasornic mare de masă bate în după amiaza de 9 iulie, când tot orașul e adormit, linpede și singur în lume, secunde. Toată mișcarea din lume este abolită. Singura realitate — infinit orizontală — este timpul. E o prezență constantă — aceeași prezență indefinită. Secunda tic-tacului cade în neantul unui

timp care nu există, și, astfel, prezentul, care în mod normal nu e decât o limită imperceptibilă în timp, este singur real, trecutul și viitorul neputînd fi gradate nici de la o cădere metalică a secundarului la cealaltă. Tic-tac-ul e desființat de mine, căci, în loc să fie compus din doi timpi, cu el ascult ca [pe] o cădere simplă și care e totdeauna aceeași fără mișcare în ea, într-un prezent care e făcut din toată prezența universului încremenită. Acest prezent este identic cu spațiul, acest prezent etern este spațiul, spațiul însuși infinit. Tic-ul nu modifică cu nimic spațiul însuși. Îl scot, și prezentul este, cu dimensiunile spațiale. (Un alt mod de nediferențiere : șoseaua București-Oradea există toată dintr-o dată. E prezentă toată, în mod obiectiv. Dar su-

Camil Petrescu și „actele de cataliză spirituală”

S-a vorbit mult, și scris de asemenea, despre pluriactivitatea lui Camil Petrescu, despre capacitatea sa de a se orienta, cu rezultate fertile, „spre cele mai felurite zone ale artei și științei”.

În Addenda la falsul tratat, creatorul găsea explicația în faptul că fiecare domeniu a fost abordat separat, pe lungi perioade de timp, cu atenție concentrată doar asupra-i, păstrînd doar domeniul respectiv „în spațiul minții”. Ar mai exista o explicație, pe care o întîlnim sugerată ades. Opera sa, gîdită, dintru început, în desfășurarea sa esențială („voi scrie pînă la 25 de ani versuri, pentru că este vremea iluziilor și a versurilor, voi scrie între 25—30 de ani teatru, pentru că teatrul cere și o oarecare experiență și o anumită vibrație nervoasă” ș.a.m.d. — propunere făcută sieși în 1919), reprezenta, după spusa scriitorului, „un tot ce trebuia să se realizeze după structură proprie”. Pe măsură ce aprofundăm creația camilpetresciană, o descoperim, într-adevăr, ca pe un tot perfect articulat, compus din elemente unitare, în coerență cu restul. Articolele sale trimit spre

biectiv, nu. Și prezența ei spațială devine treptat prezență pentru mine și deci timp, pe măsură ce merg.)

În acest prezent indefinit, timpul nu apare decît odată cu mișcarea și constituie dimensiunea mișcării, care e actul cel mai simplu, structura cea mai simplă. În această experiență din iulie îl caut în două moduri. Întîi identific prezentul actual cu prezentul de la începutul mișcării pentru conștiință, cu eternitatea prezentă. Cînd ochiul s-a găsit în fața primului fenomen care ar putea să fie ceea ce numim mișcare, el a înregistrat în cîmpul lui vizual o deplasare. Un animal a plecat de lîngă un punct și s-a oprit lîngă alt punct. Fără timp, el nu a văzut animalul decît în fiecare punct prezent în prezentul infinit. Două lucruri au fost necesare ca să se creeze mișcarea: nașterea memoriei, care să dubleze imaginea prezentă cu altă imagine — cea care pare acum inițială, și raportarea lor spațială. A existat pentru întîia dată un punct de reper al mișcării, care, în același timp, e și al timpului. Structura creată mișcarea a creat în conștiință timpul. Eternitatea prezentă este tot eternitate prezentă, imperceptibil modificată fizic prin mișcarea minimă produsă. Timpul este cuprins tot în cel mai mic spațiu cu puțință în cîmpul meu vizual. Toată durata lumii incremenite este dimensiunea fizică, a acestei unice mișcări în cuprinsul eternității. Prezentul era prezență infinită a spațiului însuși, dispărut, deci, ca dimensiune eterogenă. Acum, după întîia mișcare, el îmi apare tot ca spațiu, dar e spațiu care a căpătat în incremenirea lui o nouă dimensiune, dimensiunea mișcării.

Timpul nu poate fi obiectivat decît conjugat cu spațiul. Dacă în toată prezența infinită a spațiului nu a existat,

decît înregistrată, deplasarea unui animal cîțiva pași, nu e nevoie cînd gîndesc prezentul nici măcar să modific cîmpul viziunii mele, căci, în cîmpul acestei viziuni a apărut dimensiunea nouă. Ea se situează între piatra din stînga și piatra din dreapta ca un arc deasupra spațiului etern prezent. Cu cît arcul e mai mare, cu atît această dimensiune capătă o mai mare realitate tot în cuprinsul prezentului-spațiu, căci pe el se desenează mișcarea ca pe prezentul-spațiu al unei table negre pe care trag o linie (curbă pentru intuitivitatea ei). Tabla neagră, pe care trag linia, este aceeași, timpul nu mușcă din ea decît în măsura în care se trag pe ea linii, adică infinitesimal. Odată liniile trase, ea devine tot prezent și trebuie amintită cum era fără linii ca să se creeze noua dimensiune, căci liniile moarte sînt numai inscripția mișcării, nu mișcarea însăși. Îmi pot „aminti“ tabla fără linii, firește, și o pot alătura de cea de acum, dar amintirea este abstractă, e un reper de timp, nu e o durată, durată însăși. Dar dacă șterg treptat toate liniile trase, tabla rămîne neagră în infinitatea ei imobilă (dacă facem abstracție de o conștiință care s-o înregistreze). Cea de-a doua experiență constă într-o operație similară de a merge pînă la capătul istoriei pe pămînt, cum am mers la mișcarea inițială pe tabla neagră. Presupunînd, pentru ușurința experienței, că înainte de istoria omenească a fost numai spațiul-prezent infinit. Pămîntul fără istorie omenească e același, după cum tabla neagră de pe care s-au șters liniile e aceeași tablă neagră (și pe care s-ar putea scrie altele). E adică inversul duratei bergsoniene. Spațiul e realitatea însăși care nu e modificat decît tot spațial de dimensiunile mișcării de orice soi,

viitoarea doctrină filozofică, lirică nu le este străină, de asemenea, în spatele personajelor din romane descoperim publicistul înverșunat, dar și lumea pieselor, în dramaturg îl descoperim pe teoreticianul de teatru. În formarea acestui tot, a acestei unități, autorul nu recunoștea însă nici un fel de influență dîmăfară, în schimb vorbea despre „acte de cataliză spirituală“, „momente, fulgurații“ ale căror urmări ar fi fost mai importante decît lectura a sute de volume. Sînt momente formative, și el le considera analoge „cu actul aproape instantaneu al constituirii unui început de viață“ și susținea a le fi „ținut minte pe toate“, de vreme ce fiecare a fost ca revelația unui continent nou. Într-un interviu din februarie 1943, apărut în Vremea, enumera cîteva dintre ele. Dintr-un citat, în anii de liceu, a avut revelația imaginii, o lecție a profesorului Rădulescu-Motru, ce cuprindea fraza „vorbele nu sînt decît etichete care pot să nu corespundă conținutului“, i-a luminat decalajul dintre expresie și realitate, o discuție cu profesorul Mihail Dragomirescu i-a sugerat autonomia creației estetice, o altă lecție i-a deschis „perspectivele tul-

adică orice structură a mișcare. Pe tabla neagră, firește, pot rămâne urme, dar ele sînt strict proporționate nu numai de cantitatea de mișcare și de rezistența tablei, ci și de posibilitatea de a șterge cu un burete ud, nu cu cirpa uscată, urmele. E o modalitate relativă în care spațiul este substanța însăși, căci el rămîne — nu timpul, ca la Bergson. Timpul a dispărut odată cu mișcarea și cu amintirea mișcării. Amintirea fiind legată de om, timpul dispare deci ca dimensiune odată cu omul de pe pămînt și, pentru o altă vedere infinit-prezentă, istoria apare ca un arc dimensiune pe suprafața pămîntului de acum pînă la originea mișcării omenești, aceea a istoriei pe pămînt. Se reconstituie, la capătul acestui arc, spațiul-prezent infinit. Toată durata a fost în sinul acestui prezent-spațiu care este realitatea însăși¹.

Deci, și în experiența integrală, timpul este identic cu mișcarea, care este spațială, este deplasarea în spațiu a unui obiect, care e porțiune de spațiu. Pot prelungi experiența pînă la capătul existenței lumii, întinzînd arcul dimensional al timpului. Ce vom găsi acolo? O imobilitate infinită. Adică timpul unificat cu spațiul, așa cum piatra aruncată se unifică cu spațiul pe care cade.

Rămîne un etern prezent-spațiu... Constituit din ce?,

¹ *Un raționalist intelectualist, cum e Kant, și cu atît mai mult un spiritualist, cum e Bergson, fac, consecvenți cu depărtarea lor de realitate, cu reconstrucția idealistă a universului, din timp datul privilegiat în cuplul spațiu-timp. Bergson absolutizează chiar unicitatea ireversibilă a duratei, avalanșa etern prezentă, grea de tot spațiul. Eronat.*

Două soluții sînt posibile aci. Să mă opresc la un minimum de realitate spațială, la un minimum de structură istorică (în sens larg), să imaginez, de pildă, o stare de „eter” infinit imobil. Timpul va reapărea sau nu, după cum eu voi simți nevoia de a considera ceea ce e dat, creat sau nu, căci creația presupune o nouă mișcare.

Rămîne, deci, constatarea că timpul nu există independent de mișcare, că el se creează odată cu mișcarea, ca o dimensiune a existenței, a spațiului, deci. Este concluzia la care a ajuns, pe bază de calcule matematice, fizica modernă. Dar mai rămîne o soluție. Să vedem dacă, nu cumva, și spațiul este creat, tot în condiții similare. Să vedem dacă el poate exista și altfel decît ca o dimensiune a structurii, creat deci odată cu structura. Să vedem dacă el poate dispărea odată cu anularea punctelor de reper eventuale.

Se vede numaidecît că nu. Căci e un punct de reper pe care nu-l pot anula, și anume există un gînditor într-un anumit punct al spațiului. Aci trebuie analizat cu grijă, fiindcă sîntem în confuziile (?) idealismului. Tot comparația cu visul va fi de folos. Admisă numai starea de veghe că este realitatea corpului și a realității orizontului individual.

Azi aș mai adăuga că există în toate acestea un coeficient de indeterminare și că soluția reală e dată de structura-prezentă a substanței.

Căci timpul-spațiu este, de fapt, structura mișcării „simple”, cu dimensiunile ei. Obsesia geometrilor de a vorbi de a patra (și mai multe) dimensiune „a spațiului” e o retrogradare a mișcării, o definiție prin anterior (ca și cum ai defini calul o piele roibă care aleargă).

Toate aceste dimensiuni sînt universurile treptat structurate ale substanței. Ele sînt antecedentul-plus ceva (privește din afara substanței) sau sînt substanța-minus ceva (privește din substanța însăși).

burătoare ale aporiilor logice și biologice”, un citat din Bergson — semnificația concretului și a existenței absolute, un alt citat dintr-o revistă — imaginea funcțională, tablourile lui Breughel-bătrînul i-au descoperit dimensiunea substanțialității în creație.

Între paginile ce completează varianta 1940 a lucrării sale filosofice Doctrina substanței există o notație amplă, care relatează un asemenea „act de cataliză spirituală”, notație intitulată Natura structurală a spațiului și timpului. Experiența de la 9 iulie 1916, text pe care îl idăm mai sus. Experiența aparține tînărului de 22 de ani și a fost trăită cu nici două luni înainte de plecarea sa pe front, a fost consemnată de scriitor în 1943 și apare acum, cînd Camil Petrescu ar fi împlinit 90 de ani, în paginile revistei „Teatrul”, al cărei director a fost în 1956, la primele numere. De fapt, șpalburile revistei sînt ultimele șpalburi pe care le-a corectat în săptămîna dinaintea dispariției sale, în mai 1957.

Florica ICHIM